

„Amerika befejezetlen forradalma”

Eric Foner:

Reconstruction. America's Unfinished Revolution, 1863–1877

New York: Harper & Row, Perennial Library, 1988. (The New American Nation Series, eds. H. S. Commager and R. B. Morris.) 690 old.

A recenzió írójának ezúttal arra nyílik lehetősége, hogy egy olyan ma is élő és aktívan alkotó történészt mutasson be, aki kortársai szerint is a jelenkor amerikai történetírásának egyik legnagyobb, legkiemelkedőbb képviselője: Eric Fonert. Eddigi munkássága, illetve nem kis részben jelen műve kétségtelenül a kortárs nemzedék kiemelkedő jelentőségű egyéniségévé teszi. Több olyan munkával járult hozzá az Egyesült Államok 19. századi történetének kutatásához, amelyeket nemcsak a szakma értékelt nagyra, hanem a szélesebb közvélemény is rendkívül kedvező fogadtatásban részesített, mivel Foner azzal a kivételes képességgel rendelkezik – és ez a szóban forgó művére hangsúlyozottan érvényes –, hogy ne csak egy szűk szakmai réteg számára írjon, hanem a hétköznapi átlag-amerikai olvasónak is, ami a mai amerikai történetírásban egyre erősebben érezhető tendencia. Korábbi publikációi két téma köré összpontosulnak: egyfelől a múlt század derekának politikai-ideológiai trendjeit vizsgálja, másfelől nagymértékben vonzódik a feketék (20. század végi terminológiával élve, az afroamerikaiak) politikai, társadalmi, gazdasági helyzetének kutatásához. Munkásságának központi eleme az ún. „fekete történelem.”¹ (Mindamellet,

Fonernek egy, a 70-es években írott monográfiája Thomas Paine-ről a magyarországi könyvtárakba is eljutott.)²

Az amerikai történetírás doyenje, a hazánkban sem ismeretlen Henry Steele Commager Fonert kérte fel, írja meg az általa (Richard B. Morris-szal közösen) szerkesztett új, többkötetes Amerika-történeti szintézisben a Rekonstrukció periódusának (1863-1877) történetét. Commager professzor a műhöz írt „Szerkesztői bevezetőben” méltatja Foner történetírói tehetségét, hangsúlyozva, milyen meggyőző erővel látatja a kor problematikáját. Az amerikai történetírás véleménye egységes a tekintetben, hogy nincs még egy olyan korszak az Egyesült Államok történelmében, amelynek megítélése olyannyira sokszínű és ellentmondásos, hogy napjainkig nem jöhetett létre konszenzus az eltérő álláspontok között. Foner legfőbb eredménye, hogy megpróbál egyfajta kivezető utat találni az ellentétes, előítéletektől és ideológiai megfontolásoktól sem mentes interpretációk vadonjából. Ugyanakkor a közvélemény felé is fordul, azaz, a szélesebb olvasótábor számára kíván egy befogadhatóbb modellt felállítani, amely lehetővé teszi, hogy a Rekonstrukció ne csak úgy éljen az amerikaiak szemében, mint egy anarchikus, zűrzavaros és kaotikus időszak, amelyről még a történészek is véget nem érő, sokszor parázs vitákat folytatnak, hanem mint komplex, de áttekinthető társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok összessége, az Egyesült Államok múlt század végi prosperitásának nélkülözhetetlen nyitánya.

¹ Foner, Eric: *Free Soil, Free Labor, Free Men: The Ideology of the Republican Party before the Civil War*. New York, 1970.; *Nat Turner*. Englewood Cliffs, 1971.; *Politics and Ideology in the Age of the Civil War*. New

York, 1980.; *Nothing, but Freedom: Emancipation and Its Legacy*. Baton Rouge, 1983.

² Foner, Eric: *Tom Paine and Revolutionary America*. New York, 1976.

Foner legfőbb erényei az objektív látásmód, a világosság, illetve az a képessége, amellyel a történetírás régóta vitatott kérdéseire úgy tud visszatekinteni, hogy egyben fölébük is emelkedik és függetleníti magát az évtizedeken át rögzült sztereotípiáktól.

Amellett, hogy minden korábbi történetírói álláspont kritikáját adja, Foner természetesen azok eredményeit felhasználja és szintetizált formában tárja az olvasó elé. Kivételes pozitívuma, hogy kritikája mindkét irányban – mind a tradicionális, mind a revizionista iskolát tekintve – mindennemű elfogultságtól mentes. Foner kívül akar maradni a szenvedélyes vitákon, de nem úgy, hogy a korábbi nézeteket kirekesztené saját látásmódja alakításánál. Előítéleteiktől azonban tartózkodik. Ugyanakkor nem próbál mindenáron tökéletesen új, egyéni véleményt kialakítani, miközben nem is kreál mesterségesen összeollózott, középutas interpretációt. Az ok kézenfekvő: a Rekonstrukció történeti irodalma olyan gazdag, hogy szinte már nem is lehet teljesen újat mondani, és napjaink történetírója nem függetlenítheti magát az elődök értelmezésétől. Foner mindent megtesz, hogy pártatlan maradjon, bár nem tagadhatja, hogy maga is a revizionisták által kijelölt úton halad. Óriási érdeme azonban, hogy, mint már említettem, e történetírói iskolával szemben is kritikus.

Éppen ezért szükséges, hogy az olvasó rövid betekintést nyerjen a Rekonstrukció irodalmának eltérő interpretációiba, és a szerző maga is fontosnak tartja, hogy mindennek jelentős helyet szenteljen. Foner mindjárt a mű elején felvázolja saját álláspontját és elhelyezi azt a Rekonstrukció historiográfiájában. Az 1960-as évek revizionista iskolájának útját követve bírálja az ún.

Dunning-iskola megállapításait. Az elsősorban William A. Dunning nevével fémjelzett irányzat századunk első harmadában játszott meghatározó szerepet a történetírásban, de a későbbi generációkra is jelentős hatással volt, egészen napjainkig.³ Mélységesen elítélte a Rekonstrukciót, mondván, hogy ez az időszak az amerikai történelem legsötétebb lapja, szégyentelen és gyalázatos merénylet, melyet a győztes Észak egy maroknyi radikális republikánusa követett el, amikor egy, csupán a saját hasznát növelő, korrupt rendszert erőszakolt rá a háború sújtotta, kiszolgáltatott Délre. A sokat szenvedett déli gazdaságot nem állították talpra, hanem központi ösztönzésre gátlástalan szerencselovagok (*carpetbaggers*) lepték el a déli államokat a földfoglalás reményében, kisajtolva a terület utolsó erőforrásait is. A tudatlan és „infantilis” feketék nem voltak felkészülve a szabadságra és politikai jogaik gyakorlására. A déli arisztokraták pedig csak arra vártak, mikor restaurálhatják a fehérek uralmát. A Dunning-irányzat szerint tehát a Rekonstrukció eleve kudarcra ítéltetett. A tradicionalista iskola nézetei a közvéleményt is nagyban befolyásolták, és részük volt abban, hogy az amerikaiak néhány általuk inspirált regénnyel, illetve mozifilmmel azonosítsák a Rekonstrukció korszakát. (Közéjük tartozik például Margaret Mitchell *Elfújta a szél* című bestsellere és a belőle készült nagy sikerű film.)

Az 1930-as években indult útjára a Dunning-iskola revízióját zászlajára tűző reformista irányzat, amely a 60-as, 70-es évekre teljesedett ki a polgári jogokért folytatott küzdelemben (*Civil Rights Movement*), és amely nem véletlenül

³ Dunning, William A.: *Reconstruction, Political and Economic*. New York, 1907.

nyerte el a „Második Rekonstrukció” nevet. Az első történész, aki alternatív módon mert közelíteni a korhoz, s rasszista elfogultsággal vádolta a tradicionalistákat, W. E. B. DuBois volt.⁴ Az első jelentős fekete amerikai történétíró úgy látta, a Rekonstrukció elsősorban a felszabadított feketék erőfeszítése volt arra, hogy demokratikus társadalmi berendezkedést hozzanak létre Délen. A revizionizmus igazi nagy alakjai, J. H. Franklin és Kenneth Stampp azután a 60-as években kategorikusan elutasították Dunningék nézeteit. Radikálisan revideálták a rekonstrukciós periódus sikertelenségéről alkotott korábbi véleményeket. A rekonstrukciós berendezkedés Délen, ha nem is volt tökéletes, egy szempontból óriási jelentőségű volt: biztosította és védelmezte a felszabadítottak politikai jogait. Nem volt tehát kudarc, sőt, egyértelmű fejlődési folyamatot indított el. Ha a kor tragikus volt, annak oka az, hogy a változás nem terjedt ki elég széles körben, különösen a földreform területén. Mindemellett, mutat rá Foner, a revizionisták talán túlságosan is vehemensen vádolták rasszizmussal a tradicionalista iskolát. Ezzel megszülethetett a revizionizmusnak egy önmagával szemben is kritikus, mérsékelt szárnya, amelynek főbb megállapításait – igaz csupán részben – Foner is osztja. Az ún. poszt-revizionisták, például Leon Litwack, a 70-es évek végétől kezdve alapozták meg irányzatukat.⁵ Ők megpróbálják hangsúlyozni a Rekonstrukció érdemeit,

messzemenően kiemelve pozitívumait, értékeit és tagadhatatlan, szinte forradalmi erejét. Foner – amint azt művének címe is sugallja – közösséget vállal ezzel az irányzattal. Ahogyan Litwack, ő sem ért egyet azzal a véleménnyel, mely szerint a Rekonstrukció nagyon kevés eredményt hozott, gyakorlatilag semmilyen gyakorlati haszna nem volt, különösen a feketék helyzetét illetően. A revizionistákkal szemben tagadja, hogy a Rekonstrukció csupán felszíni változásokat hozott a Délen. A legkisebb sikert is meg kell becsülni – figyelmeztet Foner –, hiszen maga a szabadság, az egyenlőség is óriási változást eredményezett a feketék életfelfogásában. A pusztán tény, hogy a korábbi rabszolgák egyszer és mindenkorra fel tudtak szabadulni a szolgálai állapotból és képesek voltak arra, hogy egy bizonyos fokú politikai, gazdasági és vallási függetlenséget vívjanak ki maguknak a déli társadalmi környezet minden korlátozó tényezője ellenére, döntőfontosságú. Ha pedig a Rekonstrukció legnagyobb csatájára, a feketék választójogáért folytatott küzdelmére gondolunk, az ezen a téren aratott győzelem elvitathatatlan. Ilyen mélyreható változások függvényében a periódus visszasságai eltörpülnek.

Foner arra törekszik, hogy munkájában minden politikai, gazdasági és társadalmi aspektust egy analitikus műben integráljon. Ezen a széles kontextuson belül kiemel néhány meghatározó kritériumot, amelyek köré fel lehet építeni az egész periódus problematikáját. Közülük is a legnagyobb teret a feketék politikai-társadalmi tudata fejlődésének szenteli, a politikai emancipáció, a választójog és gyakorlati érvényesítése, illetve a szabad munkaerő kérdésköréhez kapcsolva. A mű központi motívuma a felszabadítottak helyzetének vizsgálata az

⁴ DuBois, W. E. B.: *The Black Reconstruction*. New York, 1935.

⁵ Litwack, Leon: *Been in the storm too long*. London, 1979.; lásd még: Litwack, Leon – Stampp, Kenneth M. (eds): *Reconstruction. An anthology of revisionist writings*. Baton Rouge, 1969.

élet minden területén (*centrality of black experience*). Foner leszögezi, hogy a déli feketék, ahelyett hogy mások cselekedeteinek passzív áldozatai lettek volna, vagy egyszerűen „megoldandó problémát” jelentettek volna a déli fehérek számára, igenis aktív részesei voltak a Rekonstrukció folyamatának, nem pusztán a radikális republikánusok vezette mozgalom tárgyai. A rekonstrukciós politika igazi háttérerejét képezték. Az ő egyéni, függetlenségért és közösségi autonómiáért folytatott erőfeszítéseik mozgatták a Rekonstrukció teljes gépezetét. Foner ezen központi kérdéskörön belül is két területre koncentrálna: egyfelől a feketék egyenlőségének, annak intézményes formáinak és gyakorlatban való alkalmazásának (például választójog) a kérdésére, elsősorban a XIV. Alkotmánykiegészítésnek tulajdonítva nagy jelentőséget. Másfelől a szabad munkaerő politikai ideáljára, az új munkaformákra fordít figyelmet.

Foner meggyőzően mutatja be, miként kapcsolódott össze a déli fehérek szemében fokozatosan és egyre szorosabban a déli államok gazdaságának hanyatlása és az 1860-as, 70-es évek politikai korrupciója a feketék új politikai jogaival. Egyszóval, a feketék bűnbakká váltak, és a Délen a feketék szabad választójogát tették felelőssé mindazon gazdasági, társadalmi és politikai nehézségekért, amelyekkel a Dél a Rekonstrukció idején kénytelen volt szembenézni. A szerző véleménye szerint ennek a „bűnbakkereső ideológiának” a mai napig ható következményei vannak a déli társadalomban. A déliek hosszú évtizedekig meg voltak győződve arról, hogy hátrányos pozíciójukat az északiak által rájuk erőszakolt, tőlük idegen társadalmi berendezkedésnek köszönhetik. Az Észak olyan gazdasági szerepet szánt a

Délnek, amely magában hordozta a déli gazdaság előnytelen helyzetét és az északival szembeni esélyegyenlőtlenségét. Délen sokáig úgy gondolták, hogy az Észak a feketék egyenlőségével még tovább mélyítette a déli gazdaságnak a polgárháború okozta súlyos válságát, sőt, egyben a kilábalás útjait tette lehetetlenné, hiszen a szabad munkaerő alapján felépíthetőnek vélt új gazdaság nem volt képes működni a régi monokultúrás ültetvényes berendezkedés helyén. A Dél lemaradásának okai tehát Rekonstrukcióban keresendők. Foner ma is élő nézetek forrását fedezi fel a Rekonstrukciós érában. Úgy ír történelmet, hogy minden állítása egyben a jelen társadalmának is szól. A 20. század végének problémái iránt érzékenyen próbálja megjeleníteni a múltból leszűrhető tanulságokat.

Az emancipáció elsősorban azzal segítette elő a déli társadalom messzeható átalakulását, hogy az új gazdálkodási rendszerrel, a szabad munkaerő (*free labor system*) bevezetésével megtörte az ültetvényes tulajdon monopóliumát. Mindazonáltal a rekonstrukciós időszak problémáinak gyökere ott keresendő, hogy a felszabadítottak bizonyosak voltak abban, a republikánusok beváltják ígéretüket, és szabad farmergazdaságokat hoznak létre Délen. A feketék szabad földbirtoklása azonban – és ezt tartják a Rekonstrukció legnagyobb tragikumának – csak ideál maradt. A felszabadítottak gazdasági autonómiájának megteremtése elmaradt. A feketék mélységesen csalódtak az északiakban, akiknek az idealista ábrándokon nyugvó gazdaságpolitikája a háború utáni időszak szükségzerű gyakorlati megfontolásai nyomán tarthatatlanná vált. Az ígéretek nem teljesültek, és a Republikánus Párt politikája csaknem a vissza-

jára fordult. A *free labor* ideológiája – amint azt Foner bemutatja – teljes jelentésváltozáson ment keresztül. A szabad néger kistermelők közösségei helyett a 60-as évek végén a republikánusok már a szabad mezőgazdasági bérmunkások társadalmának létrehozását tartották követendőnek. Az ültetvények feldarabolása egyre inkább elképzelhetlenné vált, mivel a republikánusoknak az Unió újraegyesítése érdekében fel kellett adniuk terveiket. A szecesszionista, azaz az Államokból való kiválást szorgalmazó politika újraéledése ellenében ugyanis hajlandóak voltak arra is, hogy elvessek a déli gazdaság szabad farmerbirtokok alapján való újjászervezésének tervét, nehogy az veszélyeztesse a nehezen megszerzett békét, és újra elvesse az ellenségeskedés magját. A radikálisabb rekonstrukcióról vallott elveiket kénytelenek voltak feláldozni az Unió egységének oltárán. Maga Lincoln is feladta korábbi ideálját. A feketék csalódtak reményeikben a nagyarányú birtok- és vagyonelkobzások tekintetében: a lázadók megbüntetésére nem került sor. A politikai pragmatizmus győzedelmeskedett: hatalmuk fenntartása – a déli tömegbázis megnyerésének, a háború előtti (*antebellum*) elit „visszaédesgetésének” primátusa – többet nyomott a latban, mint az idealista politikai megfontolások. A déli fehérek támogatásának az elnyerése, amely lehetővé tette erős republikánus kormányok felállítását a déli államokban, egy radikális rekonstrukció esélyeit eleve a nullával tette egyenlővé.

Foner szerint azonban a Rekonstrukció visszásságainak a gyökerét nem szabad kizárólag a republikánusok „köpönyegforgatásában” keresni, hiszen – az általánosan elterjedt kép ellentétére – maga a párt sosem volt teljes

egészében abolicionista és a radikális újjáépítés híve. Tehát nem arról van szó, hogy a párt 180 fokos fordulattal hátat fordított volna 1861-1863 közötti politikai platformjának, ugyanis ez a program egyáltalában nem volt az egész párt sajátja, hiszen nemcsak az Észak nem volt sem az emancipáció, sem a déli gazdaság új alapokra helyezésének kérdésében egységes, hanem magán a Republikánus Párton belül is óriási viták folytak. A republikánusok politikáját tisztán közgazdasági megfontolások is befolyásolták. A déli ültetvényes rendszert ugyanis nem lehetett egy csapásra eltüntetni és felváltani északi típusú farmergazdaságokkal. A déli ültetvényes övezet mezőgazdasági követelményeinek és szükségleteinek összefüggéseiben, amelyek nagyszerűen megfelelték a gyapot-, rizs- vagy cukornádtermelés nagyüzemi gazdasági szervezetének, a kisgazdaságok berendezkedése már kezdettől fogva kudarcra volt ítélve. Ennek a republikánusok többsége is tudatában volt. A Dél háború utáni – a Konföderáció gazdasági kormányzatának és valutájának csődje, háborús pusztítások, népességcsökkenés okozta – mély gazdasági válságban egyre nagyobb mértékben csökkent a művelés alatt álló terület nagysága, s ezzel együtt az északi iparvidékeket mezőgazdasági nyersanyaggal ellátó ültetvényes gazdaság hozama. Foner jó érzékkel idézi egy ültetvényes panaszát: „minden, minden, minden elveszett, csak az adósságaim maradtak meg.” (125. o.) A déli mezőgazdasági termelésben mutatkozó súlyos visszaesés „észre térítette” az északi politikusokat, akik rádöbbsentek arra, hogy a déli gazdaság akkori állapotában a termelési rendszert illető bármilyen beavatkozás végzetes következményekkel járhat a hagyományos északi-déli gazdasági érdekközös-

ségre nézve. Egy erőszakos átalakítás, bármennyire is kívánatosnak látszott a szabad munkaerő rendszerének bevezetése, romlásba dönthette volna az egész déli gazdasági rendszert. Így az egyetlen megoldás az ültetvényes rendszer megtartása volt, legfeljebb új keretek között: nem rabszolga munkaerőre, hanem szabad bérmunkára építve. A felszabadítottak tehát az ültetvényeken maradtak, ha nem is kötött státuszban, hanem szabadokként. Ugyanakkor, Foner szerint, nem szabad alábecsülni magát a változást, és úgy értelmezni a rekonstrukciós folyamatot, mint a régi társadalmi rend uralmának helyreállítását, hiszen az átalakulás, ha korlátozott szinten is, hihetetlenül nagy hatású volt. Teljesen új társadalmi rend kezdett kifejlődni, és az emancipáció érdemei megkérdőjelezhetetlenek még akkor is, ha az álmodt a szabad kistermelők közösségeiről nem sikerült valóra váltani. Ugyanakkor a felszabadítottak és az északi republikánusok között hamarosan szakadék nyílt, amely legfőképpen a Felszabadítottak Hivatalának tevékenységével szemben érzett elégedetlenségben nyilvánult meg, s amely hatással volt a későbbi évtizedek politikai szituációjára is. A feketék úgy érezték, az új bérmunkás rendszer nem más, mint a rabszolgaság visszatérése új köntösben. Néhol a fenyegetés visszatéréséről tudósítanak Foner forrásai! „Akik felszabadítottak, azoknak meg is kellene védeni szabadságunkat” – érveltek a feketék. (167. o.) Különösen a déli kormányok által a 60-as évek végén bevezetett ún. Fekete Törvénycikkelyek (*Black Codes*) – amelyek retorziókat alkalmaztak a feketék szabad munkavállalásával szemben, többek között tiltották, hogy földet béreljenek vagy mezőgazdasági bérmunkán kívül bármilyen munkát vállaljanak, netán

önállósodjanak, üzletet nyissanak, stb. – élezték ki az ellentéteket és növelték az elégedetlenséget a Szövetségi Kormányzattal szemben.

A feketék várakozásai azonban csak a republikánusok felszínes, meg gondolatlan, idealista kijelentéseiből táplálkoztak, s így nem is lehettek megalapozottak. Mint már említettem, az emancipációnak nem volt egységes, szilárd bázisa Északon. Ahogyan Foner megállapítja, az unionisták tábora, s maguk a republikánusok is inkább az antiszecczionisták, a Konföderáció kiválását ellenzők, az Államok egységét féltők közös tábora volt, mintsem abolitionisták gyűjtőhelye. Be kell vallani, jegyzi meg Foner, hogy a rabszolgaság elleni harc nem volt elsődleges tényező a déliek elleni küzdelemben. Vagyis, csak azért emelkedhetett döntő jelentőségre, mert a republikánusok rájöttek, a rabszolgaság eltörlésének kívánalma remek ürügyet kínál Észak számára, hogy az alkotmányos és gazdasági ellentéteken kívül emberbaráti és ideológiai síkra tereljék a konfliktusokat, s így mérjenek végzetes csapást a rabszolga milliók segítségével a fő ellenségre, a szecczionista mozgalomra és a Konföderációra. Foner szinte szenvedélyesen kritizálja a Republikánus Pártot ezért a politikai pragmatizmusért. Talán egy kicsit túlságosan is sötétben látja a helyzetet, ugyanis szerinte a radikális rekonstrukciós reformok véghezvitelének kudarcában rendkívül nagy szerepet játszott az, hogy – már közvetlenül a háború lezárása után – a felszabadított rabszolgák csalódtak az unionisták ígéreteiben, s így megszünt közöttük az érdekközösség. Mindez már az elején kudarcra ítélte a radikálisabb újjászervezési programokat, és feloldhatatlan ellentéteket szított a feketék és az északi politikusok között. A

szakítás azonban még a Rekonstrukció elején nem lehetett ennyire nyilvánvaló. Ebben a kérdésben Foner túl szkeptikus álláspontot foglal el.

Mindezek ellenére nem ítéli el a republikánusok politikai opportunizmusát, ugyanis megpróbálja azt a politikai szükségszerűséget is – kellő súllyal – figyelembe venni, ami a republikánus szenátorok többségének szeme előtt lebegett, azaz az Unió egysége megőrzésének az igényét. Ennek a célnak a keresztülvitele minden más politikai tényezőt háttérbe szorított, amit a szerző nemcsak tudomásul vesz, hanem megkísérel megérteni és bemutatni. Különösen jó alkalmat nyújt erre a korszak republikánus elnökének, Andrew Johnsonnak a politikai tevékenysége, amelyet Foner hosszasan tárgyal. Johnson opportunizmusa igen nagy támadási felületet nyújtott a történetírás számára, amely a konzervatív-reakciós-rasszista, illetve az emancipáció-ellenes politikus skatulyájába helyezte be az elnököt. Johnson annak a folyamatnak vált a szimbólumává, melynek keretében egyre csökkent a republikánusok radikális szárnyának tábora, ugyanakkor szélesedett a konzervatív jobboldal. A történészek Johnson személyét tekintették azon fő akadálnak, amelyen a radikális rekonstrukciós elképzelések megtörttek. Foner ebben a kérdésben is megpróbálja felülvizsgálni a tradicionális interpretációt. Szerinte Johnson, ha nem is volt abolicionista, nem ellenezte határozottan a Dél új alapokon való átszervezését. Negatív megítélésének fő oka – állítja Foner – az, hogy politikai kényszerpályán mozgott, amiből nem tudott kitörni. Őt is természetesen az Unió megőrzésének mindenekfelettsége vezette, machiavellisztikusan védte az északi győzelem eredményeit, s ennek

érdekében súlyos engedményekre is hajlandó volt. A Rekonstrukció véghezvitelének és az Unió egysége megőrzése alapvető feltételének a Republikánus Párt hatalmon maradását tekintette. A szecesszionista mozgalom kiújulásának megakadályozásának érdekében elengedhetetlennek tartotta, hogy a Délen huzamosabb ideig republikánus kormányok igazgassanak. A párt támogatottságának növelése érdekében mindent megtett, s képes volt „feladni” a republikánusok idealista terveit a totális újjászervezésről a tradicionális déli elit megnyerése fejében. Nem voltak tömeges letartóztatások, felelősségre vonások, de a republikánusok hatalmon maradtak. Foner szerint ezt nem szabad csupán a politikai konzervativizmus szemszögéből megítélni – a problémát a politika adott lehetőségei és mozgástere keretében kell látnunk.

Mindez azonban nem lehet mentesség az elnök hangsúlyozottan érvényesülő antiemancipációs érzelmeire. Johnson többször is kifejezésre juttatta, mennyire ellenzi a feketék szabad választójogát, kifejezetten rasszista alapon elutasítva a volt rabszolgák részéről a politikai jogok bárminemű gyakorlását, mondván, a feketék nem alkalmasak efféle tevékenységre: „a feketéknek bármely emberfajnál kevesebb képességük van a kormányzásra.” (1867, *Message to Congress*, 180. o.) Ebből az aspektusból viszont úgy tűnik, Foner túlságosan is pozitívan értékeli Johnson politikai nézeteit, talán egy kissé elnéző, bár igaz, hogy mindenképpen újszerű és figyelemre méltó álláspontot képvisel. Maga is bevallja, milyen központi szerepet szán művében a faji előítéletek objektív bemutatásának, pontosabban annak, milyen formában éltek tovább – nemcsak Délen, Északon is – a rasszista megnyil-

vánulások jóval a polgárháború lezárása után is. Álláspontja szerint a faji előítéletek hosszú évtizedekig olyannyira eleven részét alkották az amerikai tudatnak, a rasszista attitűdök annyira beleivódtak a társadalmi életbe, hogy – függetlenül a rabszolgák felszabadítása ellenére – az amerikaiaknak nagyon nehezen sikerült kigyógyulniuk ebből a „betegségből.” 1865-ben például az északi New Yorkban a városi hatóságok megtiltották, hogy a feketék, Lincoln elnök temetési menetében részt vegyenek. (75. o.) Tehát még a nagy abolicionista politikusnak sem adózhattak tisztelettel azok, akiket ő felszabadított, mivel republikánus utódai – nem valahol Louisianában, hanem az abolicionizmus egyik fellegrivarában – még nem érezték úgy, hogy a feketék „szalonképesek” ahhoz, hogy végigvonuljanak a városon. Foner kiemeli, hogy a háború utáni rasszista megnyilvánulások reális veszélyt jelentettek a volt rabszolgák társadalmi-politikai beilleszkedésére és az emancipáció gyakorlatban való megvalósítására. Ugyanakkor hozzáteszi, hogy ezeket nem szabad azonosítani pusztán a Ku Klux Klán tevékenységével Délen – amelyet Foner természetesen részletesen elemez – hanem reális, széles körű képet kell festeni a faji előítéletek más megjelenési formáiról is az Államok egész területén. Mindazonáltal Foner nem esik a 60-as, 70-es évek revizionista történetíróinak hibájába, vagyis hogy a radikális rekonstrukciós reformok véghezvitelének kudarcáért „bűnbakként” kizárólag a rasszista előítéleteket állítsa be. Nem tekinti a faji gondolatot a „gonosz kezének,” amely a rekonstrukció minden nehézségéért felelős. Ellenkezőleg, Foner elismeri, hogy a déli fehérek között is jelentős tábora volt a kompromisszumnak és a feketékkel való együttélés új

keretei megszervezésének. Valójában tehát a rekonstrukciós folyamat hátramosztóit nem kizárólag a déli fehér elit soraiban kell keresni, hanem ugyanolyan felelősnek tekinthető a folyamat megrekedéséért Észak konzervatív-reakciós blokkja is.

Foner ugyanígy határozottan ellenzi a déli társadalom uniformizálását. Célja az, hogy a déli társadalmat a maga objektivitásában mutassa be, és segítsen eloszlatni azokat a történetírói kliséket, amelyeknek nagy szerepük volt abban, hogy egy, a déli ültetvényes elit dominanciáját hirdető, egyhangúlag elfogadott általános kép éljen a társadalomban. Foner nézete szerint a déli politizálás nem értékelhető anélkül, hogy a déli társadalmat a maga regionális és helyi különbségeinek figyelembevételével mutatnánk be. Meg kell törni a déli ültetvényes arisztokraták túlsúlyáról alkotott képet, és helyet kell biztosítani a történettudományban azon kérdés vizsgálatának, hogy milyen eltérő „szubkultúra” létezett a déli államokban: az ún. *upcountry yeoman* réteg, a hegyvidékek farmerei, akik egyéni földművelő gazdaságokban dolgoztak, és inkább északi „testvéreikkel” mutattak rokonságot – a politikai elkötelezettség területén is –, mint a déli ültetvényesekkel. (Elsősorban Tennessee, Kentucky, Virginia, North-Carolina államokban volt jelentős a réteg súlya.) A határvidék, a *frontier* lakossága és a déli rabszolgatartó világ között nemcsak a hegyek húztak éles választóvonalat. Teljesen eltérő gazdasági és társadalmi berendezkedés létezett néhány száz mérföldre a partvidék gyapot- és rizstültetvényeitől. Az ültetvényes övezet politikai-társadalmi rendszere tehát nem általánosítható Dél egészére: a „belső konfliktus” rögtön a háború kezdetén napvilágra került, és az

upcountry farmerei az unionistákhoz csatlakoztak. A Rekonstrukció idején a republikánusok joggal számíthattak így rájuk mint a radikális reformok végrehajtóira az új déli kormányok tagjaiként. Óriásit tévedtek azonban! A déli *yeomanek* valójában csak a Konföderáció szecesszionista politikájával álltak szemben, és politikai elképzeléseiket nem azonosították a republikánusok platformjával. Az északiak nem igazán számíthattak rájuk tovább a radikális reformokban.

Foner további célkitűzése az, hogy a Rekonstrukció történetét nemzeti kontextusba helyezze, vagyis egy új dimenzióban közelítse meg a periódust. Az amerikai történész a nemzetállam dimenziójában igyekszik megragadni a korszakot: hangsúlyozza a szövetségi hatalom expanzióját az állami gazdaságpolitikában, a pénzügyek területén és a politikai autoritás színterén. A korábban precedens nélküli állami, szövetségi centralizáció mértéke egy évszázados politikai konfliktust hozott újra a felszínre. Az amerikai politizálás vissza-visszatérő alkotmányos vitája, hogy hol húzható meg a határ a szövetségi, központi hatalom és az egyes államok politikai autoritása között. Meddig terjed a szövetségi kormányzat hatásköre, illetve meddig nem veszélyezteti az államok alkotmányban lefektetett autonóm jogait? Foner szerint a radikális republikánusok platformja abszolút mértékben a visszajára fordult. Alapjában utasították el az Alapító Atyák politikai elveit – pragmatikus érdekből. A centralizáció hívei lettek, és ehhez egy „kifordított” ideológiát is gyártottak. Ugy gondolták, a centralizáció nem áll szemben a személyes szabadsággal, nem sérti az államok egyes jogait – Jeffersonék vélekedésével ellentétben –, hanem kevésbé veszélyeztetik a szabadságokat, mint a helyi,

regionális hatalom, sőt, az erős szövetségi kormány még védelmet is nyújt a helyi hatalmak túlkapasai ellen. Ez a gondolkodás széles körű ellenérzést váltott ki Délen. Éppen az „amerikaiságot” megtestesítő politikai ideológiát adták fel, amely az egyes államok és a szövetségi hatalom közötti egyensúly sérthetetlen elvén nyugodott. Mi lehet ennek a „pálfordulásnak” az oka? A válasz talán abban keresendő, állítja Foner, hogy a republikánus párt bázisát egyre nagyobb arányban alkotó, a háborús konjunktúrán meggazdagodott északi, New England-i vállalkozó rétegnek erős, stabil, centralizáló gazdaságpolitikát folytató központi kormány működéséhez fűződött érdeke. Egy ilyen politikai hatalom (a gondoskodó állam, *benevolent state*) biztosíthatta azokat a feltételeket, amelyekre az északi tőkének leginkább szüksége volt: a hazai ipar védelme, s ennek biztosítékeként jótékony hatású infláció, illetve egy erős, államilag garantált szövetségi valuta. Az 1860-as évek végére már ez az északi *entrepreneur* bázis rá tudta kényszeríteni akarát a republikánus pártra.

Végül, de nem utolsósorban érdemes néhány szót ejtenünk a szerző stílusáról, ami talán az európai történetírás hagyományaihoz képest egy kicsit szokatlan. Forrásait tekintve Foner nagyon sok elbeszélő forrást használ fel: memoárokat, naplókat, tudósításokat. Különösen e forrásanyag teszi a művet rendkívül sokszínűvé, sokszor életképszerűvé. Egyéni, emlékiratokban megfogalmazott látásmódokat vesz át, amelyek szinte regényszerű megjelenítést kölcsönöznek a könyvnek. Egyáltalán nem „száraz,” emellett mégis tudományos érvényű munka. Helyenként filmszerű beállítások, regénybe illő *setting*, fikciót idéző fordulatok, irodalmias nyelv, néha

patetikus hang jellemzi. Ez a fajta, elsősorban olvasóvonzó, attraktivitásra törekvő előadásmód Amerikában már rég nem idegen a tudományos irodalomtól.

Befejezésül csatlakozhatunk Foner egyik kritikusához, Vincent Hardinghoz, aki az *American Historical Review* oldalain ezt írja a könyvről szóló recenziójában: „ezért a teljesítményéért, valamennyiünknek, tudósoknak, kutatók-

nak, tanároknak és diákoknak hálaival kell adóznunk Eric Foner előtt.”⁶

Bárány Attila

⁶ *American Historical Review*. Vol. 95 (February 1990), 264.